

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-10-74-97>

УДК 930.1:94(477.54)«1941/1945»

Скрипниченко Ю.Ф.¹

ЗОШ II-III ст. № 69, м. Харків;

Харківський національний університет імені Г.С. Сковороди

СХІДНІ РОБІТНИКИ: ХАРКІВСЬКИЙ ВИМІР

Анотація. Дана розвідка присвячена структурованим відомостям оstarбайтерів з Харкова, які у період 1941-1943 р. р. були вивезені представниками нацистської окупаційної влади міста до Третього району на різні фізично важкі роботи. Під час написання статі, для більш кращого розуміння і опрацювання матеріалу були використані принципи історизму, системності, статистичний, порівняльний методи дослідження. Подальшого розвитку набули дослідження у сфері: економічного, соціального розвитку Харківщини в період нацистської окупації 1941-1943 рр.; залучення нацистською окупаційною владою місцевого населення до праці на німецьких підприємствах, установах, організаціях як на Харківщині, так і в нацистській Німеччині. Дослідження «Східні робітники: харківський вимір» не лише поглиблює знання з даного питання, але й покращує розуміння історичного процесу 40-х років XX століття як на території Харківщини та України, так і в цілому у світі. Введення структурованих відомостей до наукового обігу дають можливість пізнати істинну сутність нацистської антилюдської політики військового командування гітлерівської Німеччини стосовно населення окупованого Харкова під час Другої світової війни. Крім того значущість отриманих результатів полягає в можливості використання матеріалів та результатів дослідження під час підготовки і проведення лекційних курсів та семінарських занять з історії України, всесвітньої історії, а також семінарів, конференцій, наукових симпозіумів. Висновки дослідження можуть стати підґрунтям подальших наукових досліджень з теми діяльності нацистської влади у сфері трудових ресурсів у період німецької окупації Харківської області, інших українських та закордонних територій.

Ключові слова: Друга світова війна, Третій райх, нацистський окупаційний режим, добровільно – примусовий виїзд, оstarбайтери, німецька неволя.

Skrypnichenko Yuri

Secondary School II-III № 69, Kharkiv;

Kharkiv Nationaluniversity them G.S. Skovoroda

EASTERN WORKERS: KHARKIV DIMENSION

Summary. This intelligence is devoted to the structured information of Ostarbeiters from Kharkiv, which in the period 1941-1943 were taken out by representatives of the Nazi occupation authorities of the city to the Third District for various physically hard work. During the writing of the article, the principles of historicism, systematic, statistical, comparative research methods were used to better understand and process the material. Further development was obtained in the field of: economic and social development of the Kharkiv region during the period of the Nazi occupation of 1941-1943; the involvement of the Nazi occupation authorities of the local population to work at German enterprises, institutions, organizations both in the Kharkiv Region and in Nazi Germany. The study «Eastern workers: Kharkiv dimension» not only deepens knowledge on this issue, but also improves the understanding of the historical process of the 40's of the twentieth century, both in the territory of the Kharkiv region and Ukraine, as well as in the whole world. The introduction of structured information to the scientific circle provides an opportunity to know the true essence of the Nazi anti-human policy of the military command of Hitler's Germany in relation to the population of the occupied Kharkiv during the Second World War. The policy of the Nazi authorities of Kharkiv on the forced export of the local population to the Third Reich was an integral part of Hitler's policy in Ukraine. This work is interdisciplinary. In addition, the significance of the results obtained is the possibility of using materials and research results during the preparation and conduct of lecture courses and seminars on the history of Ukraine, world history, as well as seminars, conferences, scientific symposiums. The findings of the study can be the basis for further research on the topic of Nazi government activity in the field of labor resources during the German occupation of the Kharkiv region, other Ukrainian and foreign territories. The article will be quite informative and interesting not only to specialists – historians, teachers, teachers, students, students, but also to a wide range of population both in Ukraine and abroad.

Keywords: Second World War, Third Reich, Nazi occupation regime, voluntary forced departure, Ostarbeiter, German bondage.

Постановка проблеми. Дослідження історії нацистського окупаційного режиму на Харківщині у 1941-1943 рр. посідали особливе місце у вітчизняній та зарубіжній історіографії, маючи високий суспільний резонанс. Значний інтерес викликають питання, пов'язані з життям людей, які опинилися на захопленій ворогом території.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В історичній науці є чимало регіональних

наукових праць пов'язані з історією дослідження оstarбайтерства на Харківщині. Зокрема, це праці Н.Я. Гандрабура [1], В.А. Полуда [2], А.А. Салата [3], А. Мелякова [4], Г. Грінченко [5], О. Перехрест [6].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. На сьогоднішній день тема «Східні робітники: харківський вимір» не є широко дослідженою у вітчизняній історичній

¹ ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0884-481X>

науці. Моя розвідка повинна закрити певні пробли в історії дослідження остарбайтерства на Харківщині в роки Другої світової війни.

Формулювання цілей статті полягає значним суспільним і науковим інтересом до даної тематики, оскільки, ця тема й сьогоднішній день у вітчизняній науці залишається малодослідженою.

Для досягнення мети були поставлені наступні завдання:

– структурувати відомості про остарбайтерів з Харкова;

– на основі систематизованих відомостей зробити висновок про те що, політика, запроваджена окупаційною владою до населення Харківщини, була невід'ємною складовою частиною загальної антилюдської політики нацистської Німеччини, що розроблялася і втілювалася німецьким військовим командуванням в життя з метою максимальної експлуатації трудових ресурсів окупованих територій на різноманітні економічні, військові потреби Третього райху в роки Другої світової війни.

У роки радянсько-німецької війни, нацистський окупаційний режим в Харкові тривав з 24 жовтня 1941 по 23 серпня 1943 років. Політика, яку запроваджували представники гітлерівського окупаційного режиму була спрямована на безжалісну економічну, соціальну експлуатацію трудових ресурсів Харкова. Організовувалася і запроваджувалася в життя політика спрямована на примус місцевого населення до праці на німецькі окупаційні підприємства, установи і організації і добровільно – примусового вивозу харків'ян до Третього райху, з метою використання дармової робочої сили остарбайтерів – харків'ян на різних промислових, сільськогосподарських підприємствах нацистської Німеччини. В ході пошукової роботи, поповнюючи джерельну базу «Діяльність нацистської окупаційної влади в сфері трудових ресурсів на Харківщині в 1941-1943 рр.» у період 2015-2019 рр., мені удалось не тільки знайти, а і систематизувати відомості про остарбайтерів з Харкова. До даного дослідження включені біографічні відомості про 12 остарбайтерів – харків'ян [7]. А саме:

1. Репко Євгенію Павлівну, 7 січня 1926 року народження, Харків. Навесні 1942 року з Харкова була примусово вивезена до Фердена (Німеччина). Працювала робітницею на меблевій фабриці. В травні 1945 року союзниками (американцями) Євгенія Павлівна була звільнена з німецької неволі. Додому повернулася влітку 1945 року. Домашня адреса: м. Харків, вул. Партизанська 11-А. Репко Євгенія Павлівна.

2. Резникову (дівоче – Златину) Софію Яківну (під час нацистської реєстрації придумала собі нові прізвище ті ім'я – Семенцова Олександра Яківна), 12 вересня 1926 року народження, м. Харків. Весною 1942 року з с. Сербіновка Полтавської області важко хвору Софію Яківну фашисти примусово вивезли до Німеччини. Працювала санітаркою в німецького лікаря по вул. Еріха Кунца, 6. Навесні 1945 р. була звільнена союзниками (американцями) з німецької неволі. Після повернення додому в червні 1945 року навчалася в технікумі. Домашня адреса: м. Харків, вул. Полтавський шлях, 190/2, кв. 43. Резникова Софія Яківна.

3. Рябошапку (дівоче – Стадник) Ганну Леонівну, 1926 року народження, с. Кицеївка Печенізького району Харківської області. В 1942 році Ганна Леонівна була примусово вивезена нацистами з с. Кицеївка Печенізького р-ну до фашистської Німеччини. Працювала на різноманітних сільськогосподарських роботах. В травні 1945 року була звільнена союзниками (англіїцями). Додому повернулася в серпні 1945 року. Домашня адреса: м. Харків, вул. Ньютона 121-а, кв. 70. Рябошапка Ганна Леонівна.

4. Сичову (дівоче – Кушнарєнко) Любов Семенівну, 1924 року народження, с. Пісочин Харківської області. В 1942 році з Харкова була примусово відправлена до м. Дрездену (Німеччина). Працювала робітницею на фабриці Коха і Штерцеля. Навесні 1945 року була звільнена радянськими військами. Додому повернулася в червні 1945 року. Домашня адреса: м. Харків, пр. Гагаріна, 66, кв. 20. Сичова Любов Семенівна.

5. Сокирко (дівоче – Пархоменко) Марію Антонівну, 8 липня 1927 року народження, с. Перківка Старосалтівського району Харківської області. В кінці весни 1942 року з с. Шевченко була примусово відправлена нацистами до с. Петтенхену, біля м. Гамбургу (Німеччина). Марія Антонівна працювала у господаря Отто Кіллера на різних сільськогосподарських роботах. В травні 1945 року була звільнена союзниками (американцями) з німецької неволі. Додому повернулася в серпні 1945 року. Домашня адреса: м. Харків, пер. Муромський, 31. Сокирко Марія Антонівна.

6. Федорову Зінаїду Арсенівну, 10 січня 1924 року народження, с. Алоль Кемеровська область (Росія). В липні 1942 року з Харкова була примусово вивезена до м. Лейпцига (Німеччина). Працювала в паровозному депо прибиральницею службових приміщень. В кінці квітня – на початку травня 1945 року була звільнена союзниками (американцями). Додому повернулася взимку 1945 року. Домашня адреса: м. Харків, вул. Нетиченська набережна 29/28, кв. 43. Федорова Зінаїда Арсенівна.

7. Фролову (дівоче – Чиканову) Марію Іванівну, 1922 року народження, с. Васищево Харківського району Харківської області. 22 липня 1942 року була примусово вивезена до пересильного пункту м. Дрездена (Німеччина). Марія Іванівна потрапила на підприємство з виробництва трансформаторів в м. Дрездені. Проживала в бараку, який знаходився поряд з підприємством. В 1945 р. звільнена передовими частинами Червоної армії. Додому повернулася наприкінці літа 1945 року. Домашня адреса: м. Харків, вул. Гвардійців-Широнінців, 14, кв. 238. Фролова Марія Іванівна.

8. Чупікову Олександрю Георгіївну, 4 травня 1925 року народження, Харків. 3 травня 1943 року з Харкова примусово вивезена до Пирица (ближче до кордону з Польщею), біля м. Штетина (Німеччина). Працювала прибиральницею і посудомийкою в готелі «Зікора» Пауля і Ванди. В березні 1945 року бійцями Червоної армії була звільнена з німецької неволі. Повернулася додому у вересні 1945 року. Домашня адреса: м. Харків, вул. Революції 1905 (тепер – Куликівський) в'їзд, 35, кв. 5. Чупікова Олександра Георгіївна.

9. Чернову (дівоче – Орачеву) Надію Трохимівну, 31 серпня 1924 року народження, Харків. В березні 1942 року з Харкова Надія Трохимівна була примусово відправлена окупантами до розподільного пункту м. Брауншtedту (Німеччина). Працювала різноробочою на фабриці Блехварена з виготовлення різноманітної склотари. В грудні 1944 року була переведена до бауера Фріца Ріхе по вул. Дракенцфуль, 12 м. Звезена (70 км. від Ганноверу і 50 км. від Браншвайту). Звільнена 11 квітня 1945 року союзниками (американцями). Додому повернулася в вересні 1945 року. Домашня адреса: м. Харків, пр. Гагаріна, 31-А, кв. 4. Чернова Надія Трохимівна.

10. Шубович (дівоче – Ольшанівську) Валентину Ігнатівну, 19 січня 1923 року народження, с. Черничі Сосницького району Чернігівської області. 2 травня 1942 р. з с. Черничі Сосницького району Валентина Ігнатівна була примусово вивезена фашистами до м. Галькшадту (Німеччина). Працювала на текстильній фабриці «Бенедикт Шроль, зон узд компанія» в'язальницею. 9 травня 1945 року була звільнена радянськими військами. Додому повернулася в серпні 1945 року. Домашня адреса: м. Харків, пр. 50 років СРСР (тепер – пр. Л. Ландау), 12, кв. 330. Шубович Валентина Ігнатівна.

11. Шляпцеву (дівоче – Полуянову) Ольгу Зіновівну, 22 липня 1924 року народження,

Харків. 28 квітня 1942 року, із Харкова до Берліну (Німеччина) Ольга Зіновівна була примусово вивезена нацистами. Працювала на підприємстві, підсобною робітницею. Бійцями Червоної армії, 22 квітня 1945 року, була звільнена із німецької неволі. Повернулася додому 1 червня 1945 року. Домашня адреса: м. Харків, пр-т Тракторобудівників, 124–А, кв. 49. Шляпцева Ольга Зіновівна.

12. Шкутову (дівоче – Соколову) Ніну Федорівну, 27 жовтня 1927 року народження, Харків. Восени 1942 року з Харкова була примусово вивезена до м. Пархіма (Німеччина). Ніна Федорівна працювала на овочевій фабриці різноробочою. На початку травня 1945 року була звільнена бійцями Червоної армії. Додому повернулася в червні 1945 року. Домашня адреса: м. Харків, вул. Торгівельна, 4 А. Шкутова Ніна Федорівна.

В цілому, на основі опрацьованого матеріалу було доведено, що політика, запроваджена окупаційною владою до населення Харківщини, була невід'ємною складовою частиною загальної антилюдської політики нацистської Німеччини, що розроблялася і втілювалася німецьким військовим командуванням в життя з метою максимальної експлуатації трудових ресурсів окупованих територій на різноманітні економічні, військові потреби Третього райху в роки Другої світової війни.

Список літератури:

1. Гандрабура Н.Я. Село генеральної округи «Дніпропетровськ» (1941–1944 рр.): визиск, виснаження та наслідки : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Миколаїв. національний університет ім. В.О. Сухомлинського. Миколаїв, 2017. 263 с.
2. Полуда В.А. Становище військовополонених у нацистських таборих на території рейхскомісаріату «Україна» та в зоні німецької військової адміністрації (1941–1944 рр.) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / НДІ українознавства. Київ, 2017. 241 с.
3. Салата А.А. Формирование немецкого информационного пространства в рейхскомиссариате «Украина» и в зоне военной администрации (июнь 1941–1944 гг.) : монографія. Донецк : Норд-Пресс, 2010. 361 с.
4. Меляков Антон Володимирович. Масові джерела з історії депортації цивільного населення Харківщини до Німеччини в період 1941–1943 рр. : дис... канд. іст. наук : 07.00.06 / Харківський національний ун-т ім. В.Н. Каразіна. Харків, 2002. 205 с.
5. Грінченко Г.Г. Українські оstarбайтери в системі примусової праці Третього райху: проблеми історичної пам'яті : дис. ... д-ра наук : 07.00.06 / ВНЗ: Інститут історії України. Київ, 2011. 449 с.
6. Перехрест О.Г. Українське село в 1941–1945 рр.: економічне та соціальне становище : монографія. Черкаси : ЧНУ імені Б. Хмельницького, 2011. 668 с.
7. Спогади місцевих жителів про оstarбайтерів. Матеріали зібрані влітку 2019 р. / Особистий фонд документів і матеріалів Скрипниченко Ю.Ф. Харків, 2019.

References:

1. Handrabura, N.Ya. (2017). Selo heneralnoi okruhy «Dnipropetrovsk» (1941–1944 rr.): vyzysk, vysnazhennia ta naslidky. [Village of the general district «Dnipropetrovsk» (1941–1944): visit, exhaustion and consequences]: (Candidate's thesis). Mykolaiv. (in Ukrainian)
2. Poluda, V.A. (2017). Stanovyshe viiskovopolonenykh u natsystskykh taborakh na terytorii reikhskomisariatu «Ukraina» ta v zoni nimetskoï viiskovoi administratsii (1941–1944 rr.). [The status of prisoners of war in Nazi camps on the territory of the Reichskommissariat «Ukraine» and in the zone of the German military administration (1941–1944)]: (Candidate's thesis). Kyiv. (in Ukrainian)
3. Salata, A.A. (2010). Formyrovanye nemetskoï informatsyonnoho prostranstva v reikhskomysaryate «Ukraina» y v zone voennoi admynstratsyy (yun 1941–1944 hh.). Donetsk: Nord-Press. (in Russian)
4. Meliakov Anton Volodymyrovych (2002). Masovi dzherela z istorii deportatsii tsyvilnoho naselennia Kharkivshchyny do Nimechchyny v period 1941–1943 rr. [Massive sources on the history of the deportation of the civilian population of the Kharkiv region to Germany in the period 1941–1943]. (Candidate's thesis). Kharkiv. (in Ukrainian)
5. Hrinchenko, H.H. (2011). Ukrainski ostarbaitery v systemi prymusovoi pratsi Tretoho raikhu: problemy istorychnoi pamiati [Ukrainian Ostarbyteri in the systems of the Primus Concerns of the Third Reich: Historical Memories.]: dys. ... d-ra nauk : (Candidate' thesis). Kyiv. (in Ukrainian)
6. Perekhrest, O.H. (2011). Ukrainse selo v 1941–1945 rr.: ekonomichne ta sotsialne stanovyshe [Ukrainian village in 1941–1945: economic and social situation]. National Academy of Sciences of Ukraine. Ukrainian Institute of History. 668. (in Ukrainian)
7. Memoirs of local residents about Ostarbeiter. Materials collected in the summer of 2019 / Personal fund of documents and materials Skrypnichenko Yu.F. Kharkiv. (in Russian)